

הפער בין פרייון רצוי ופרייון מצוי בקרב מהגרי ברית המועצות לשעבר בישראל

גלית אהרון

תקציר

הספרות מלמדת כי בשל מחויבותן של נשים לבית ולמשפחה ובשל חלוקת עבודה לא שוויונית במשק הבית ובטיפול בילדים, נשים עובדות, ובמיוחד נשים בעלות כוח שוק, דוחות את מועד הלידות ומתאימות את מספר הילדים שהן יולדות לשאיפות הפרייון שלהן. המחקר הנוכחי טוען כי בהקשר של הגירה, לא יימצאו הבדלים מגדריים בהשפעתן של תעסוקה והשכלה על הפער בין פרייון נשאר לבין פרייון בפועל. מהגרים, גברים ונשים כאחד, אשר ניצבים בארץ היעד מול אי-ודאות וקשיים כלכליים, ישקלו את הכדאיות ואת העלות הכרוכות בלידת ילד או ילד נוסף לאור מגבלות ההכנסה שלהם ויצמצמו בהתאמה גם את שאיפות הפרייון שלהם. במחקר נעשה שימוש בסקר החברתי לשנת 2009 ונבחן המקרה של מהגרי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל לאחר 1989 תוך השוואה לילידי ישראל היהודים. הממצאים אכן מראים כי לא נמצאו הבדלים מגדריים בהשפעתן של תעסוקה והשכלה על הפער בין הפרייון הנשאר למספר הילדים שנולדו, בעוד אצל ילידי ישראל היהודים הפער בפרייון קטן יותר בקרב נשים משכילות ועובדות מאשר בקרב הגברים. ההסבר המוצע לממצאים אלו נוגע למאפייניהם הייחודיים של המהגרים מחד והשתלבותם הכלכלית והתרבותית בישראל מאידך. השלכותיהם של הממצאים על תאוריות הגירה ובחינת מדיניות הקליטה בישראל ויישום מדיניות חדשה עולים לדיון במאמר.

מילות מפתח: גודל משפחה אידיאלי, רמות פרייון, הבדלים מגדריים, מהגרים מברית המועצות, ילידי ישראל יהודים

מבוא

בעשורים האחרונים חלה במרבית המדינות המתועשות ירידה בשיעורי הפרייון אל מתחת לשיעור התחלופה (Caldwell & Scindlmayr, 2003; Engelhardt, Kogel & Prskawetz, 2004; Engelhardt & Prskawetz, 2004; DiPrete, Morgan, Engelhardt & Pacalova, 2003; Kohler, Billari & Ortega, 2002). לעומת זאת, השאיפה לגבי גודל המשפחה האידיאלי נותרה יציבה לאורך השנים, ועומדת על שני ילדים לפחות (Lutz, 2005; Hagen & Morgan, 2003; Goldstein, Lutz & Testa, 2003). כתוצאה מכך, הפער בין גודל המשפחה האידיאלי ובין רמת הפרייון הוא משמעותי ויציב, כאשר משפחות ויחידים שואפים למספר ילדים גבוה ממספר הילדים שיש להם בפועל, גם אם הדבר נבחן בסוף תקופת הפרייון שלהם (Goldstein, Lutz & Testa, 2003; Heiland, Prskawetz & Sanderson, 2008; Penn & Lambert, 2002; Symeonidou, 2000; Testa & Grilli, 2006; Quesnel-Vallee & Morgan, 2003). כך למשל, ב-27 מדינות באירופה, ביניהן אוסטריה, גרמניה, סקנדינביה ודרום אירופה, נשים דווחו בשנת 2011 על 1.6 ילדים בממוצע לעומת מספר ילדים אידיאלי של 2.19 ילדים (Testa, 2012). בארצות הברית שיעור הפרייון התקופתי (TFR) בשנים 2005-2010 עמד על 2.07 ילדים לאישה לעומת גודל משפחה אידיאלי של 2.5 ילדים, ובישראל ההבדל הוא 2.91 לעומת 3.7 בהתאמה (UN Population division, 2012; Gallup, 2007).¹

בעוד הירידה בפרייון העולמי עומדת במוקד המחקר בקרב חוקרים ודמוגרפים זה מספר עשורים (ראו למשל Adsera, 2004; Brodmann, Esping-Andersen & Guell, 2007; Brewster & Rindfuss, 2000; Caldwell & Schindlmayr, 2003; McDonald, 2000; Santow & Bracher, 2001). העניין המחקרי בעמדות כלפי פרייון בכלל וגודל משפחה אידיאלי בפרט הוא מועט. ועדיין, מחקרים אלו מלמדים באופן עקבי כי נורמות לגבי גודל משפחה אידיאלי הן אחד מגורמי המפתח לניבוי פרייון. באופן ספציפי נמצא כי גודל המשפחה בפועל נקבע בתוך טווח רצוי של גודל משפחה אידיאלי, בהינתן אילוצים כגון הקצאת זמן בין פעילות פנאי או עבודה, אי פרייון או דחיית הלידה (Bongaarts, 2002; Hagen & Morgan, 2005; Schoen, Astone, Kim & Nathanson, 1999; Unger & Molina, 1997). במציאות בה העולם המערבי חווה ירידה בפרייון ועולה הדרישה להתערבות המדינה בהנחת התנאים אשר יתמכו במשפחות ויעודדו ילודה (למשל Penn, 2000), ביסוס ועיצוב נורמות לגבי פרייון רצוי ותרגומן למדיניות חברתית המסדירה את פעולות השוק, יכולים להשפיע על בחירות והחלטות לגבי ילודה ברמת הפרט ובסופו של דבר גם ברמת המדינה.

מגמות עולמיות בפרייון ודרישה גוברת להתערבות המדינה הפכו את גלי ההגירה ההמוניים ואת הפרייון שלהם לרלוונטיים וחשובים עבור מדינות. הספרות העוסקת בפרייון בקרב מהגרים מלמדת כי בדרך כלל אלה מגיעים לארץ היעד ממדינות מתפתחות שיש בהן פרייון גבוה, למדינות מפותחות בהן הפרייון נמוך יחסית (Carter, 2000; Sobotka, 2008). המהגרים מצופים, עם הזמן, להפנים את הנורמות והערכים התרבותיים של המדינה הקולטת ולאמץ את דפוסי הפרייון ואת שאיפות הפרייון של הילידים (Alba & Nee, 2005; Andersson, 2004). יתרה מזאת, מהגרים ניצבים לרוב מול מכשולים להשגת תעסוקה ההולמת את כישוריהם בארץ היעד, ומתקשים להסתגל מבחינה חברתית ותרבותית לאור פערי שפה וקשרים חברתיים חלשים (Raijman & Tienda, 1999; Stier & Levanon, 2003). לפיכך, הם שוקלים את התועלת והעלות שבהבאת ילדים (Lindestrom & Saucedo, 2002).

המחקר הנוכחי מבקש לבחון בהקשר זה מקרה ייחודי לישראל. גל ההגירה המסיבי שהגיע לישראל מברית המועצות לשעבר לאחר 1989 מאופיין, בניגוד לגלי הגירה טיפוסיים, בשיעורי פריון נמוכים יחסית לאלו של האוכלוסייה הקולטת בישראל. בישראל לעומת זאת, המשפחה ומוסד הנישואין שומרים על יציבותם ומרכזיותם גם כיום, מה שמתבטא בשיעורים גבוהים של נישואין ולידות (הלמ"ס, 2011; UNDP, 2013) ותפיסה נורמטיבית לצד מדיניות משפחתית, המקדמות את השילוב בין פריון גבוה במקביל לפעילות שוק של נשים (שטיי, 2005). המחקר מבקש לבחון בהקשר זה את שאיפות הפריון של עולי ברית המועצות לשעבר ביחס לפריון שלהם בפועל תוך השוואה לאוכלוסיית הילידים היהודים בישראל.

למחקר שתי תרומות מרכזיות: (1) בחינת הגורמים המשפיעים על הפער בין פריון רצוי לפריון מצוי תוך התמקדות בקבוצה של מהגרים בעלי מאפיינים ייחודיים לא רק באשר לפריונם אלא גם באשר לכוח השוק שלהם, השכלתם ושילובם בישראל, והשוואתם לילידי ישראל היהודים; ו-(2) בחינה של הפער בפריון בהקשר הגירה ייחודי. בחינת הפער הזה בין גודל משפחה אידיאלי ובין מספר ילדים בפועל, מהווה אינדיקציה לא רק לנורמות שאנשים מחזיקים לגבי פריון אלא גם לתהליך ההחלטה והאילוצים בגינם הם לא מממשים בסופו של דבר את רצונם ומסתפקים בפחות ילדים.

נורמות לגבי גודל משפחה, פריון כולל והפער בין פריון רצוי לפריון מצוי

נורמות לגבי גודל משפחה אידיאלי מהוות גורם משמעותי לניבוי פריון. נורמות תרבותיות חשובות בקביעת סט של אפשרויות הנגישות לנשים, כאשר הן מגדירות אופציות לא לגיטימיות מבחינה חברתית, כמו משפחה עם ילד יחיד או ללא ילדים, ומחזקות אופציות לגיטימיות המופנמות במידה זו או אחרת על-די האוכלוסייה ומתבטאות בילודה (Hagewen & Morgan, 2005). הספרות מלמדת כי אחת מהנורמות החזקות ביותר במדינות מערביות כיום היא השאיפה להביא לעולם שני ילדים ויותר, ובמדינות אירופה השאיפה הדומיננטית היא לשני ילדים בלבד (Bongaarts 2002; Goldstein, Lutz & Testa, 2003; Symeonidou, 2000; Testa & Grilli, 2006). ברם, שאיפות אלו לא תמיד מתממשות. ממצאים מלמדים כי קיים פער משמעותי בין כוונות או שאיפה לילדים ומספר הילדים בפועל. בסופו של דבר, אי התאמה זו מצטברת לכדי פער בין שאיפות פריון ברמה האגרגטיבית ורמות כוללות של פריון (Quesnel-Vallee & Morgan, 2003).

הסברים לפער זה בין פריון רצוי לפריון מצוי קיבלו מספר פנים. הסבר מוקדם מצוי בהעדר היכולת של פרטים לחזות את התנהגותם בעתיד, לאור אירועים שיחוו במהלך חייהם (Westoff, 1981; Westoff & Ryder, 1977), כשהעדפותיהם משתנות לאורך מעגל החיים (Nambodiri, 1983). הסבר אחר מעלה את הצורך לבחון שאיפות פריון תוך הבחנה בין סדר לידות, מאחר ותנאים ותוכניות של פרטים משתנים לאחר כל לידה (Monnier, 1987), ויש המעלים בכלל ספק בדיווחם של הנבדקים ובשיקוף רצונותיהם האמיתיים לאור נורמות פריון חזקות (De Santis & Livi Bacci, 2001; Livi Bacci, 2001). הסברים עכשוויים יותר תולים את הפער בין שאיפות פריון ופריון כולל באילוצים משפחתיים, כלכליים ותרבותיים. אחד המודלים התאורטיים המרכזיים בספרות לוקח בחשבון את עיתוי הלידה ואת נטייתן הגוברת של נשים לדחות את גיל הלידה הראשונה (Bongaarts, 2002). על-פי המודל, דחיית גיל הלידה משקפת החלטות מכוונות של נשים הלוקחות בחשבון את עלות ההזדמנות הגבוהה של גידול ילדים, במיוחד עבור נשים בעלות הון אנושי גבוה, ויכולה גם לשקף את ההשפעות המצטברות של

הזמן המוקדש לפעילויות המתחרות עם לידת ילדים, כמו רכישת השכלה או עבודה. בהתאם לכך, המודל חוזה כי אם וכאשר ההשפעות המדכאות של דחיית הלידה תסתיימנה, תחול עלייה משמעותית בשיעורי הפרייון, והפער בין פרייון רצוי ופרייון מצוי ייסגר (Bongaarts, 2001, 2002).

השקפה אלטרנטיבית רואה כיוון השפעה הפוך, לפיו שאיפות פרייון מתאימות עצמן במשך הזמן לפרייון בפועל, והוא מכונה "שיהוי תרבותי" (cultural lag) (Goldstein, Lutz & Testa, 2003). הדוגמה הטובה ביותר לכך היא מדינות דוברות גרמנית כמו אוסטריה וגרמניה, בהן המבוגרים מבטאים את שאיפות הפרייון בהתאם לנורמות המקובלות, כלומר שני ילדים למשפחה, אך יולדים פחות ילדים, בעוד הצעירים, לאחר שכל חייהם גדלו בסביבת פרייון נמוכה, מאמצים נורמות התואמות את הפרייון העכשווי. לכן אין פלא כי כיום נצפית ירידה בגודל המשפחה האידיאלי אל מתחת לשני ילדים (1.7). שינוי זה הוא נורמטיבי ומושפע מהירידה בפרייון הכולל (TFR) שהחלה כמה עשורים קודם לכן, ומצופה להתרחש בעתיד גם באיטליה ובספרד (Goldstein, Lutz & Testa, 2003).

כך או כך, הספרות מלמדת כי קיים קשר בין נורמות לגבי גודל משפחה אידיאלי וילודה וכי גורמים המשפיעים על ילודה יכולים להשפיע גם על רעיונות לגבי פרייון רצוי. כך למשל, נמצא כי גברים רוצים משפחות גדולות יותר מנשים (Bankole & Singh, 1998; Olenick, 1998). כמו כן, פרטים בעלי רמת השכלה נמוכה יחסית מביעים רצון למשפחה גדולה יותר מבעלי השכלה גבוהה, ועובדים רוצים משפחה קטנה יותר מכאלו שאינם עובדים (Goldstein, Lutz & Testa, 2003; Olenick, 1998). לבסוף, נשואים מעדיפים יותר ילדים מאשר לא נשואים מאחר ומרבית הלידות מתרחשות במסגרת נישואין (Goldstein, Lutz & Testa, 2003).

לאור ממצאים אלו, המחקר הנוכחי בוחן כיצד גורמים אלו משפיעים על אוכלוסיית מהגרים המתמודדת עם קשיי הסתגלות חברתית, כלכלית ותעסוקתית בארץ היעד. בהמשך אסקור את הקשיים מולם ניצבים מהגרים בכלל ועולים מברית המועצות לשעבר בישראל בפרט ואעלה השערות לגבי השפעה דיפרנציאלית של גורמים בקרב ילידי ישראל היהודים ומהגרים מברית המועצות לשעבר על הפער בין פרייון רצוי לפרייון מצוי. הדיון במאפייני המהגרים וכן בהשתלבותם הכלכלית והתרבותית הוא חשוב שכן מאפיינים אלו יכולים להעיד על הפנמה של נורמות הקשורות בפרייון ועל השפעה של גורמים מסוימים על פרייון נשאף ועל הפער עם הפרייון בפועל.

גורמים המשפיעים על פרייון רצוי ופרייון מצוי בקרב מהגרים וילידים: המקרה של מהגרי ברית המועצות לשעבר לאחר 1989 בישראל

ישראל הנה חברה הקולטת הגירה הטרוגנית בקנה מידה גדול. מאז קום המדינה הגיעו למדינת ישראל שני גלי הגירה עיקריים. הראשון החל מיד לאחר הכרזת העצמאות בשנת 1948, וכלל ייצוג נכבד של ניצולי שואה ויהודים ממדינות אסיה וצפון אפריקה, והשני החל מיד עם התפרקות המעצמה הסובייטית בשנת 1989 וכלל את יהודי ברית המועצות לשעבר ואת יהודי אתיופיה (דלה-פרגולה, 2012). החברה היהודית ב-100 השנים האחרונות היא בעצם חברה מהגרים והתופעה הבולטת בה ביותר היא קצב גידולה המהיר. עם תום מלחמת העולם הראשונה מנה הישוב היהודי בארץ ישראל 56,000 נפש. ב-30 שנות המנדט הבריטי גדלה האוכלוסייה פי 11 ויותר ועד הקמת המדינה היו בה 650,000 יהודים. רק לאחר הקמת המדינה החלו להגיע גלי ההגירה ההמוניים, וכיום מונה הישוב היהודי במדינה למעלה משישה מיליון יהודים ושיעור נכבד

של מהגרי עבודה לא יהודים (גביון, 2010; דלה-פרגולה, 2012; רייכמן, 2009). בשנים 1989 - 1999 היגרו לישראל 830,000 מהגרים מחבר המדינות, המהווים את גל העלייה הגדול ביותר מארץ מוצא אחת מאז קום המדינה. מהגרי ברית המועצות לשעבר שבאו בשנות התשעים היו 12% מאוכלוסיית ישראל וכ-14% מהאוכלוסייה היהודית (לשם וליסק, 2000). ביחד עם מהגרי ברית המועצות לשעבר שהגיעו לישראל בשנות השבעים הם מהווים חמישית מאוכלוסיית ישראל (אליאס, בר אילן וסופר, 2000).

ממדי ההגירה, הגיוון שאפיין את האוכלוסיות שהגיעו מעשרות מדינות ומאות קהילות, הרקע החברתי והתרבותי השונה של הבאים, המניעים והציפיות השונים, כל אלו השפיעו על אופי מערכות היחסים שנוצרו בין ותיקים לחדשים, ובין העולים שהגיעו בגלי ההגירה השונים. מערכות יחסים אלו התפתחו על רקע של תחרות פוליטית, אינטרסים כלכליים שונים, מעמד חברתי ומאבקי כוח והשפעה. מחקרים שבחנו מגמות דמוגרפיות בקרב קבוצות מהגרים ממדינות מוצא שונות מסכימים כי גידול האוכלוסייה בישראל והרכבה, משקפים שילוב ייחודי של רמות פריון גבוהות והגירה רחבה - מעל הרמות שנרשמו במדינות אחרות בעולם. למרות הדמיון הקיים בין ישראל למדינות מערביות אחרות בשיעורי השתתפות נשים בשוק העבודה ובדפוסי תעסוקה מקובלים לנשים, עדיין קיים פער משמעותי בפריון. כך למשל בשנים 1950 - 2005 הפריון בישראל, בקרב יהודים וערבים, אמנם ירד לאורך השנים, אך נותר גבוה יותר מהרמות במדינות מערביות אחרות, 2.9 ילדים בממוצע לאישה בישראל בסוף התקופה לעומת פחות משני ילדים במדינות כמו איטליה, צרפת וארצות הברית (DellaPergola, 2009). הפער בין המדינות נשמר ואף גדל באופן משמעותי בהיבט של פריון נשאף. בשנים 1995-2000 מספר הילדים האידיאלי עמד על 2.5-2 ילדים בארצות הברית, בריטניה, שבדיה וצרפת, ו-1.5 ילדים בגרמניה ובאוסטריה (Hagewen & Morgan, 2005), זאת לעומת 3.7 ילדים בישראל (UN Population Division, 2012).

בחינת הפריון בתוך ישראל מגלה כי חלה התכנסות בפריון בקרב קבוצות מהגרים ממדינות מוצא שונות. נשים יהודיות שהיגרו מאסיה ואפריקה חוו ירידה משמעותית בפריון מ-6 ילדים בממוצע לאישה בשנות ה-50 ל-4-3 ילדים לאישה בשנות האלפיים, כאשר הפער בפריון בינן ובין נשים יהודיות שהיגרו מאירופה הצטמצם לחלוטין כבר בשנות השמונים. פער זה התרחב שוב עם הגירת יהודי ברית המועצות לשעבר בשל שיעור הפריון הנמוך המאפיין אותם (DellaPergola, 2011; Nahmias, 2004). בשנים 1988-1989 מספר הילדים הכולל של האוכלוסייה היהודית באיחוד הסובייטי עמד על 1.56 ו-1.3 לערך ברוסיה ובאוקראינה (Tolts, 1997). בקרב היהודים שהיגרו מברית המועצות לשעבר לישראל הפריון עמד על 1.75 בשנת 2005 ו-1.2 בקרב המהגרים הלא יהודים ממדינות אלו (Tolts, 2009).

מאפיין ייחודי של גל הגירה זה הוא הגירתם של מהגרים מארץ מוצא בעלת שיעורי פריון נמוכים לארץ יעד בעלת שיעורי פריון גבוהים יחסית. במרבית מחקרי ההגירה ההפך הוא הנכון. מהגרים ממדינות בעלות שיעורי פריון גבוהים עוברים תהליך אסימילציה, שבמהלכו יורד פריונם לרמה נמוכה ודומה לרמת הפריון של האוכלוסייה הילידה (ראו לדוגמה: Carter, 2000; Sobotka, 2008). אם ניקח בחשבון את מידת הדתיות של שתי הקבוצות, ההבדלים בפריון חדים וברורים אף יותר. בשנים 2005-2006 הפריון בקרב היהודים בישראל עמד על 2.75, כשלחרדים פריון כולל של 7 ילדים, לנשים דתיות פריון של 4.69 ובקצה השני, אצל חילונים ותיקים פריון

של 2.2 ילדים (DellaPergola, 2009; Friedlander, 2002; Tolts, 2009). בשנים 1999-2005 הפריין של יהודי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל עלה והגיע לרמות של 1.7-1.8 – שיעור כפול מהפריין שנרשם למשפחה יהודית ברוסיה באותה תקופה (Tolts, 1997; 2009), וקרוב לרמה של היהודים החילונים הוותיקים. לעומתם, בקרב המהגרים הלא יהודים מברית המועצות לשעבר הפריין נותר נמוך ויציב ברמות של 1.2-1.3 (Tolts, 2009). עם זאת, עדיין קיים פער משמעותי בפריין והוא נשמר לאורך השנים, גם כאשר משווים את מהגרי ברית המועצות לשעבר לדורות צעירים יותר של ותיקים. במחקר שבחן את הפריין של מהגרים אלו לפני ואחרי הגירתם לישראל נמצא כי שיעורי הלידה של ילד שני ושלישי הם נמוכים באופן משמעותי ביחס לשיעורם בקרב ילידי ישראל דור שני אשכנזים ודור שלישי, וכן ביחס לפריין שלהם בתקופה שלפני ההגירה, והוא נותר נמוך גם לאחר 10 שנים מההגירה (Okun & Kagya, 2012).

מעבר לרמת פריין, לגל הגירה זה מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ייחודיים. כשני שליש מהמהגרים היו בגילאי עבודה בזמן ההגירה, אבל גם שיעור לא מבוטל מהם (14%) היו מבוגרים מעל גיל 65 (סיקרון, 1998). מרבית המהגרים היו נשים, ומתוכן שיעור גבוה יחסית של אימהות חד-הוריות. בכל הנוגע להשכלה, ידוע כי בקרב מהגרי ברית המועצות לשעבר התרחשה סלקציה חיובית לשוק העבודה בישראל. בעוד המשכילים שבהם בחרו להגיע לארצות הברית ואחר כך לישראל ולגרמניה (Cohen, Haberfeld & Kogan, 2011), עדיין אלו שהגיעו לישראל, דהיינו מרבית המהגרים (70%-80%), היו משכילים יותר מהאוכלוסייה הילידה. 55% הם בעלי השכלה של 13 שנות לימוד ומעלה, לעומת 30% מהאוכלוסייה הישראלית הוותיקה, וחמישית הם בעלי 16 שנות לימוד ויותר. כ-60% מהם מחזיקים במקצועות חופשיים ואקדמיים לעומת 30% מהאוכלוסייה הוותיקה (סיקרון, 1998; Lissak & Leshem, 1995).

המניעים להגירה של מהגרי ברית המועצות לשעבר היו כלכליים ופוליטיים, ולא אידיאולוגיים או ציוניים (ליסיצה ופרס, 2000; Shevtsova, 1998; Ben Rafael, Olshtain & Geijst, 1998). מהגרים אלו הגיעו לישראל עם הבטחה לאזרחות מיידית ולתמיכה כלכלית, והמוטיבציה שלהם הייתה לשפר את מצבם הסוציו-אקונומי ולהשתלב מבחינה חברתית ותרבותית. בפועל, למרות כישוריהם המקצועיים, הם התקשו למצוא תעסוקה הולמת (סיקרון, 1998; Shuval, 1998). בקליטתם התעסוקתית בולטים שיעורי אבטלה גבוהים, רמת הכנסה נמוכה, ושיעור גבוה של מהגרים שעובדים בעיסוקים הנמוכים לרמת השכלתם (הורוביץ, 1996; Stier & Levanon, 2003). גם לאחר 15 שנים בישראל, המהגרים מברית המועצות לשעבר לא הצליחו לצמצם לחלוטין את הפער בינם לבין ילידי ישראל היהודים בתחומים של שכר ותעסוקה (Gorodzeisky & Semyonov, 2011).

נשים מהגרות ומשכילות ניצבו, בהקשר זה, מול חיסרון כפול בשוק העבודה. זאת משום שנשים באופן כללי מאיישות עמדות שוליות בשוק העבודה, ומהגרות, בנוסף לכך, מתמודדות גם עם קשיי שפה, הנדרשת באופן טיפוסי במקצועות נשיים בישראל, כגון מקצועות פקידותיים ושירותיים, סיעוד והוראה (Stier & Semyonov, 1997; Raijman & Semyonov, 1992; Charles, 1992; Kraus, 2002). כתוצאה מכך, רבות מהמהגרות המשכילות מברית המועצות לשעבר אשר עבדו בארץ מולדתן במקצועות הנחשבים גבריים כמו הנדסה או רפואה, נאלצו להסתפק בישראל במקצועות נמוכי סטטוס ושכר, בעלי דומיננטיות נשית (Stier & Levanon, 2003). גם סיכויי השתלבותם בשוק העבודה של מהגרים גברים בעלי השכלה גבוהה היו נמוכים. ממצאים

מלמדים כי מהגרים גברים שהחזיקו במקצועות ניהוליים, סמי-פרופסיונליים, פקידותיים או בתחום המכירות, הם בעלי סיכויים נמוכים להשתלב בישראל במקצועות התואמים את השכלתם מאשר גברים במקצועות ה"צווארון כחול" (Stier & Levanon, 2003).

המאפיינים הייחודיים של ההגירה מברית המועצות לשעבר - גל הגירה גדול במיוחד הניצב מול היצע גבוה של מקצועות פרופסיונליים ביחס לביקוש, שיעור גבוה של נשים וכן העובדה שמרביתם הם בעלי השכלה גבוהה - תורמים כולם לניסיונם הקשה של המהגרים בשוק העבודה הישראלי. במציאות שבה מהגרים נתקלים בקשיים בהשתלבות ובמוביליות כלכלית, ההחלטה להביא ילדים לעולם היא משמעותית. בהינתן מגבלות השוק ומצב של אי-ודאות שמולם ניצבים מהגרים, סביר כי הם ישקלו את הכדאיות והעלות שבהולדת ילד או ילד נוסף, לאור מגבלות ההכנסה שלהם (Ranjan, 1999). באופן ספציפי, בהמשך לחוקרים אחרים (ראו למשל Okun & Kagya, 2012), אני טוענת כי מהגרי ברית המועצות לשעבר שלאחר 1989 המתמודדים עם תת-תעסוקה, אבטלה, ניעות כלפי מטה בסולם התעסוקתי ואי ביטחון תעסוקתי, ייטו יותר מילידי ישראל היהודים לדחות או לוותר על הולדת ילדים. מצב דומה של אי-ודאות כלכלית והכנסה לא בטוחה אחראי גם לדחיית הלידה ולירידה כוללת בפריון במדינות המוצא שלהם (Ranjan, 1999). זאת ועוד, שאיפות הפריון של מהגרי ברית המועצות לשעבר יוגבלו באותה מידה בשל שאיפתם למוביליות כלכלית, אך גם בשל הסתגלות איטית לנומרות ולתרבות הישראליות. הדבר מתבטא בכך שמהגרים אלו מטפחים בישראל את התרבות והשפה הרוסית, בין היתר באמצעות ערוצי טלוויזיה, רדיו ועיתונות כתובה המיועדים לקהל הרוסי, שמירה על התרבות והצביון הרוסי וניהול אינטראקציה עם בני קהילתם (Ben Rafael & Peres, 2005; Elias, 2008). ההסתגלות התרבותית איטית גם בנוגע לדת. רוב המהגרים רואים עצמם חילונים וזהותם הרוסית מהווה יסוד חשוב בדימויים העצמי (צמח וויזל, 1999).

מכאן, שמאפיינים המשפיעים באופן מסורתי על פריון ושאיופות פריון, מצופים להשפיע באופן שונה על אוכלוסיית המהגרים. במחקר זה אני מבקשת להתמקד בהשפעת המגדר וההשפעה המשולבת שלו עם השכלה ועבודה. במחקרים קודמים נמצא כי לנשים מהגרות מברית המועצות לשעבר שהן בעלות תואר אקדמי, יש סיכוי נמוך ממקביליהן הגברים למצוא בישראל עבודה ההולמת את כישוריהן (Stier & Levanon, 2003), וכי בקרב כלל המהגרות, להשכלה יש אפקט שלילי על פריון (ראו למשל Okun & Kagya, 2012). אך אין בנמצא מחקר שבחן את האפקט המשולב של הגורמים השונים על הפער בין פריון רצוי לפריון מצוי.

השערתני היא כי בעוד בקרב ילידי ישראל היהודים יהיו הבדלים משמעותיים בין גברים עובדים ונשים עובדות ובין גברים משכילים לנשים משכילות בהיבט של הפער בין הפריון הנשאף שלהם והפריון בפועל, הרי בקרב המהגרים מברית המועצות לשעבר, ההשפעה של ההשכלה והעבודה תהיה שווה בקרב גברים ונשים. בשל מחויבותן של נשים לבית ולמשפחה ובשל חלוקת עבודה לא שוויונית במשק הבית ובטיפול בילדים, נשים עובדות, ונשים בעלות כוח שוק במיוחד, תגבלנה את הפריון שלהן ותתאמנה אותו למספר הילדים שהן תלדנה בפועל (Bernhardt, 1993; Ermish, 2002; Macunovich, 1996; Reskin & Padavic, 1994; Speder & Kapitan, 2009). בקרב מהגרים, לעומת זאת, שני המינים מתמודדים עם קשיים כלכליים בהשתלבות בשוק העבודה, ולמרות שלגברים יש סיכוי גבוה יותר למצוא תעסוקה ההולמת את כישוריהם, גם מהגרים וגם מהגרות המחזיקים בעיסוקים הדורשים השכלה גבוהה מתקשים

למצוא תעסוקה מתאימה (Stier & Levanon, 2003). מאחר ושיעור נכבד מהמהגרים מברית המועצות לשעבר בישראל הם בעלי השכלה אקדמית, צפוי כי חוסר הוודאות בשוק העבודה והחשש מאבטלה יגבילו את שאיפות הפריזון ואת הפריזון של שני המינים במידה דומה. בספרות מצוין, בהקשר זה, כי נשים מהגרות משכילות מגבילות יותר את פריזון מאשר לא משכילות, זאת בשל שאיפתן למוביליות כלכלית וחברתית והיכולת לתכנן המשפחה (Kreyenfeld, 2010; Okun & Kagya, 2012), אך ההשוואה לא בוצעה ביחס למהגרים משכילים, שגם הם, בדומה לנשים, מתקשים להשתלב בחברה הישראלית מבחינה כלכלית ותרבותית. הפער בין השאיפות ומספר הילדים הנולדים להם בפועל מעיד על קשיי הסתגלות דומים בקרב שני המינים.

שיטת המחקר

מאגר הנתונים

נתוני המחקר נלקחו מתוך הסקר החברתי הישראלי (Israeli Social Survey- ISS) לשנת 2009. הסקר החברתי נערך אחת לשנה על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה החל משנת 2000. שאלון הסקר בנוי משני חלקים עיקריים: גרעין קבוע הכולל כ-200 שאלות במספר רב של תחומי חיים, כגון בריאות, דיור, תעסוקה ומצב כלכלי, וחלק נוסף המוקדש בכל שנה לנושא אחר. בסקר לשנת 2009 נחקרו בהרחבה שני נושאים: דתיות ומסורת, ומשפחתיות. הנושא דתיות ומסורת מתייחס להיבטים שונים של דתיות בקרב בני הדתות השונות בישראל: דפוסי התנהגות, קיום מצוות, שמירה על מסורת, זיקה ויחס לערכי דת ומסורת וסובלנות דתית. הנושא משפחתיות עוסק בהיבטים שונים הקשורים לחיי המשפחה: שביעות רצון מהיחסים בתוך המשפחה, עזרה הדדית בין הורים, ילדים ובני משפחה אחרים, חלוקת תפקידים בבית, בעיות במשפחה, איזון בין עבודה ומשפחה, מספר ילדים רצוי במשפחה, גיל רצוי להקמת משפחה ועמדות בנושאים שונים בתחום המשפחה. במסגרת הסקר רואיינו כ-7,500 בני 20 ומעלה מכל רחבי הארץ, המייצגים כ-4.7 מיליון נפש בגילאים אלה. שיעור ההשבה עמד על 80%. על סמך נתונים על ארץ לידה ושנת הגירה, יצרתי מדגם של מהגרים מברית המועצות לשעבר, הכולל גברים ונשים בני 20 ומעלה שהגדירו עצמם כמהגרים חדשים מברית המועצות לשעבר ושהיגרו לישראל לאחר שנת 1980.² קבוצת ההשוואה כוללת את ילידי ישראל היהודים, גם הם נשים וגברים בגילאי 20 ומעלה. המדגם כלל 1,056 מהגרים מברית המועצות לשעבר ו-3,253 ילידי ישראל יהודים.

הגדרת משתנים

המידע הדמוגרפי החשוב למחקר זה כולל את מספר הילדים שנולדו אי פעם ומספר ילדים אידיאלי במשפחה. שני המשתנים נלקחו כפי שדווח באופן רציף, למעט במקרה של מספר ילדים אידיאלי של מעל שבעה ילדים שקודד במקור כקטגוריות 7 (9-7 ילדים); 8 (10-12); 9 (13-21); וקיבל במחקר הנוכחי את הגבול הנמוך של הקטגוריות.³ משתנה חשוב שיש לפקח עליו הוא הגיל. הסיבה לכך היא שמספר הילדים המדווחים אינו תמיד סופי, וסביר כי נשים הנמצאות בגיל פריזון תלדנה ילדים נוספים במהלך שנות הפוריות שלהן. במחקר הנוכחי הגיל חולק לקטגוריות: 20-29; 30-39; כשקטגוריית ההתייחסות היא גיל 40 ומעלה (כלומר לאחר סיום גיל הפריזון). צפיתי שהפערים בין מספר ילדים אידיאלי במשפחה ובין מספר הילדים שנולדו יהיו גבוהים יותר בקרב הקוהורטות הצעירות יותר, מאחר

ואלה עדיין לא הספיקו להשלים את שאיפות הפריון שלהן (Heaton, 2004; Berrington, 2009; Jacobson & Holland, 1999). ועדיין, ייתכן שבעתיד הפערים בקרב הצעירים יצטמצמו. מן הספרות עולה כי במדינות מערביות רבות נשים צעירות שואפות להיות אימהות לפחות ילדים מאשר נשים מבוגרות, וזה לא משתנה לאורך מעגל חייהן. כלומר, מדובר על אפקט תקופה; הדור הצעיר גדל תחת נורמות ומציאות שונה, שבה פריון נמוך הוא הפריון הנשאף (Goldstein, Lutz & Testa, 2003).

משתנים נוספים שנבחנו במחקר הם השכלה ועבודה. ההשכלה נבחנה באמצעות שני משתנים. האחד, מספר שנות השכלה כפי שדווח בסקר, והשני תואר אקדמי שקודד: (1) יש תואר אקדמי; (0) אחר, בהתאם למשתנה התעודה הגבוהה ביותר שהתקבלה. עבודה נבחנה באמצעות משתנה דיכוטומי: (1) עובד, (0) לא עובד (מי שבמקור דווח כי הוא מובטל או מחוץ לכוח העבודה). הספרות מלמדת כי עובדים וכן משכילים מולידים פחות ילדים ושואפים לפחות ילדים מאלו שאינם עובדים ואינם משכילים בהתאמה (Goldstein, Lutz & Testa, 2003; Olenick, 1998).

במחקר הנוכחי הועלתה השערה כי אם לא מדובר במקרה ייחודי של הגירה, עובדים וכן משכילים יציגו פער נמוך יותר בין הפריון המצוי והרצוי, בשל יכולת גבוהה יותר שלהם להתאים בין השניים. אנשים עובדים, ובעיקר אלו עם כוח שוק, הם בעלי ציפיות מסוימות כלפי עבודתם, בתחום של פיתוח קריירה או ניצול אפשרויות למוביליות תעסוקתית ולשכר מספק. כתוצאה מכך, הם נוטים לדחות את מועד הלידות ולהעלות שיקולים כלכליים בתכנון המשפחה ("אפקט ההכנסה"). לעומתם, אנשים שאינם עובדים ואינם משכילים, נמנים באופן מסורתי עם קבוצות בעלות פריון גבוה שאינן לוקחות בחשבון את עלות הולדת הילדים בשאיפות הפריון שלהן. אכן, מחקרים מלמדים שבעלי הכנסה גבוהה ומשכילים נוטים יותר מאחרים לממש את שאיפות הפריון שלהם, בעוד מובטלים נוטים לכך פחות (Adsera, 2005; Berrington, 2004; Quesnel-Vallee & Morgan, 2003; Speder & Kapitany, 2009).

בכל הנוגע למגדר, מחקרים מראים כי בהתאם להשקפה הרואה במשפחה יחידה כלכלית וחברתית של קבלת החלטות, אין הבדל במספר הילדים הנולדים לגברים ולנשים. אך התמונה שונה בכל הנוגע להעדפות הפריון שלהם. ממצאים מלמדים כי גברים מעדיפים משפחות גדולות מנשים (Bankole & Singh, 1998; Olenick, 1998), כנראה בשל שחרור מנטל הטיפול בילדים וההשלכות התעסוקתיות והכלכליות הכרוכות בכך. מכאן שמשוער כי הפער בין פריון רצוי ופריון מצוי אצל גברים יהיה גבוה מהפער הקיים בקרב נשים.

משתנה נוסף המצופה שישפיע על הפער בפריון הוא הימצאותם של ילדים מתחת לגיל חמש במשק הבית. המשתנה קודד: (1) יש ילדים מתחת לגיל חמש במשק הבית, (0) אין. מחקרים מעידים כי ילדים, בעיקר צעירים, מגבילים את גישה של האישה למשאבים כלכליים עצמאיים, לקריירה רציפה ולמשרות משתלמות בשוק העבודה (ראו למשל, Budig & England, 2001). יתרה מכך, החלטות לגבי פריון הופכות למשמעותיות לאחר לידת הילד הראשון, עם ההתנסות שבגידול ילדים והמודעות לקונפליקט שבין משפחה ועבודה (Stolzenberg & Waite, 1977). מכאן שמצופה כי הימצאותם של ילדים צעירים בבית תוביל הורים לצמצום את שאיפות הפריון שלהם לעבר מספר הילדים שיש להם בפועל, זאת בניגוד להורים לילדים גדולים יותר או לאלו שכלל אין להם ילדים, ובשל כך הם חווים את הקונפליקט באופן פחות אינטנסיבי.

שני המשתנים האחרונים שהשפעתם על הפער בפריון נבחנה הם סטטוס משפחתי שקודד: (1) נשוי, (0) לא נשוי, ומשתנה דתיות שקודד: (1) דתי, (0) לא דתי.⁴ הציפייה היא שנשואים ודתיים יבטאו פער גדול יותר בין גודל המשפחה האידיאלי ובין מספר הילדים שנולדו להם מאשר לא נשואים ולא דתיים בהתאמה. כיום בישראל, המעבר להורות וההחלטה להינשא הם חלקים אינטגרליים של תהליך משפחתי אחד: התנהגות משפחתית מתנהלת לאורך נתיב אחד ויציב, ולידה מתרחשת לאחר נישואין ובתוך מסגרת הנישואין (פוגל-ביזאוי, 2003). מכאן שנשואים יוכלו יותר מלא נשואים (ובכלל זה גרושים, אלמנים, פרודים ורווקים) לשאוף לרמות פריון גבוהות מאלו שיש להם בפועל. מאותה סיבה, סביר כי דתיים הדוגלים באופן מסורתי במשפחות גדולות, ישאפו להרחיב את משפחתם ללא תלות בגודלה האמתי.

ממצאים

בטרם אפנה לבחינת ההשערות, בלוח מספר 1 מוצגת סטטיסטיקה תיאורית של כל המשתנים הכלולים בניתוח. בטבלה מוצגות שתי השוואות חשובות: האחת היא בין מהגרי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל לאחר 1989 ובין ילידי ישראל היהודים, והשנייה היא בין שתי קבוצות גיל, גברים ונשים בגילאי פריון (20-39) לעומת גברים ונשים שסיימו (או כמעט סיימו) את תקופת הפריון שלהם (40 ומעלה). בחינת ההבדלים בנוגע לגיל היא חשובה מאחר וגיל קשור באופן הדוק לפריון ולשאיפות פריון.

מן הטבלה עולה כי שיעור הנשים במדגם עומד בקירוב על 50% בקרב כל הקבוצות, למעט בקרב המהגרים המבוגרים מברית המועצות לשעבר (40 ומעלה), ששיעור הנשים בהם עומד על 60%. הדבר לא מפתיע, שכן ידוע כי שיעור לא מבוטל ממהגרי ברית המועצות לשעבר הוא של נשים מבוגרות. כמצופה מגילן, אחוז המשפחות שבהן ילדים מתחת לגיל חמש בבית גבוה יותר בקרב קבוצות הגיל הצעירות, והוא גבוה במעט אצל ילידי ישראל היהודים (37.7%) מאשר מהגרי ברית המועצות לשעבר (29.2%). באשר למשתני ההשכלה, עולה כי שיעור דומה בכל הקבוצות הם בעלי השכלה של 16 שנות לימוד ומעלה (כ-40%). הממצא הבולט והצפוי, כפי שמופיע גם בספרות, הוא שיעורם הגבוה (50% כמעט) של בעלי תואר אקדמי בקרב מהגרי ברית המועצות המבוגרים, כאשר בשאר הקבוצות השיעור הוא 30% בקירוב. כצפוי, שיעור הנשואים גבוה יותר בקרב המבוגרים בשתי הקבוצות, אך נמוך יותר בקרב המהגרים המבוגרים מאשר בקרב ילידי ישראל המבוגרים (61.8% ו-77.6% בהתאמה). הספרות מלמדת, בהתאם לכך, כי אחוז הגרושים ובעיקר הגרושות באוכלוסיית המהגרים היה גדול כמעט כפול מאשר באוכלוסיית היהודים בכל קבוצות הגיל (הלמ"ס, 2006). הנתונים גם מלמדים על החילוניות של המהגרים: פחות מ-10% הצהירו כי הם דתיים, לעומת כ-30% בקרב ילידי ישראל היהודים. לגבי עבודה, המהגרים המבוגרים מציגים שיעורי תעסוקה נמוכים באופן משמעותי מהילידים (54% לעומת 74%), אך גם מהשיעור בקרב המהגרים הצעירים (79%).

לוח 1: סטטיסטיקה תיאורית עבור ילידי ישראל היהודים ומהגרי ברית המועצות לשעבר (אחרי 1989), נשים וגברים בני גיל 20-39 לעומת גילאי 40 ומעלה

מהגרי ברה"מ לשעבר		ילידי ישראל יהודים		
גיל +40	גיל 39-20	גיל +40	גיל 39-20	
60.4	52.6	50.3	49.2	% נשים
6	29.2	12.6	37.7	% משפחות עם ילדים מתחת לגיל חמש במשק הבית
47.7	28.5	30.5	27.9	% תואר אקדמי
41.9	35.1	42.5	38.5	% בעלי 16 שנות לימוד ומעלה
61.8	46.9	77.6	46.8	% נשואים
54.4	79.2	74.1	74	% עובדים
4.8	9.9	28.4	31.4	% דתיים
1.71	0.84	2.82	0.98	ממוצע מספר ילדים שנולדו
(.877)	(1.021)	(1.388)	(1.384)	
2.77	2.96	3.75	3.94	ממוצע מספר ילדים אידיאלי
(.844)	(.995)	(1.552)	(1.917)	
1.07	2.13	0.93	2.96	ממוצע הפער בין מספר ילדים אידיאלי וילדים שנולדו
(1.143)	(1.368)	(1.635)	(2.036)	
666	390	1388	1865	מספר מקרים

בחינת הנתונים השונים על פריזון המהגרים לעומת הילידים מציגה תמונה ברורה. ראשית, הממוצע של מספר הילדים שנולדו גבוה בקרב המבוגרים לעומת הצעירים ($p < 0.05$), כנראה משום שהאחרונים טרם סיימו ללדת. מספר הילדים גבוה יותר גם בקרב הילידים (צעירים ומבוגרים) לעומת המהגרים, כאשר הפער גבוה במיוחד בתוך קבוצת המבוגרים (2.82 לעומת 1.71 בהתאמה, $p < 0.05$). כמו כן, מספר הילדים האידיאלי במשפחה גבוה גם הוא בקרב הילידים, כ-4 ילדים לעומת 2.5 ילדים בקרב המהגרים ($p < 0.05$). לבסוף, הפער בין מספר ילדים אידיאלי והילדים שנולדו, גבוה יותר אצל הצעירים מאשר אצל המבוגרים, שכן הצעירים לא מימשו עדיין את שאיפות הפריזון שלהם. בעוד המהגרים והילידים המבוגרים מציגים פער דומה של כילד אחד, הילידים הצעירים הם בעלי פער גבוה משל המהגרים הצעירים (2.96 לעומת 2.13 בהתאמה, $p < 0.05$).

לוח 2: סטטיסטיקה תיאורית עבור ילידי ישראל היהודים ומהגרי ברית המועצות לשעבר (אחרי 1989), נשים לעומת גברים בגילאי 20 ומעלה

מהגרי ברה"מ לשעבר		ילידי ישראל יהודים	
גברים	נשים	גברים	נשים
58.8	66.2	42.1	43.2
% גיל 40 ומעלה			
14	15	27.2	26.9
% משפחות עם ילדים מתחת לגיל חמש במשך הבית			
38.7	41.9	25.2	32.9
% מעל תואר B.A.			
40.3	38.8	38.6	41.8
% בעלי 16 שנות לימוד ומעלה			
63.4	51.1	59.8	60.1
% נשואים			
66.8	61.1	75.9	72.3
% עובדים			
5.3	7.5	30.9	29.4
% דתיים			
1.25	1.48	1.69	1.83
ממוצע מספר ילדים שנולדו			
(1.051)	(.99)	(1.7)	(1.613)
2.89	2.81	3.97	3.75
ממוצע מספר ילדים אידיאלי			
(1.072)	(.762)	(2.027)	(1.463)
1.64	1.33	2.28	1.91
ממוצע הפער בין מספר ילדים אידיאלי וילדים שנולדו			
(1.506)	(1.173)	(2.307)	(1.914)
607	449	1638	1615
מספר מקרים			

השוואה חשובה נוספת היא בין נשים וגברים. לוח מספר 2 מציג השוואה כזו בקרב קבוצת ילידי ישראל היהודים לעומת מהגרי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל לאחר 1989. עולה כי שיעור הנשים והגברים המבוגרים (גיל 40 ומעלה) בקרב המהגרים גבוה משמעותית משיעור המבוגרים בקרב הילידים. כ-66% מהנשים המהגרות וכ-60% מהגברים המהגרים בגיל 40 ומעלה, בעוד בקרב הילידים השיעורים הם 43% ו-42% בהתאמה. שיעור האקדמאים בקרב המהגרים גבוה אף הוא, כ-40% בקרב שני המינים לעומת 25% בקרב הגברים היהודים ו-33% בקרב הנשים היהודיות, וזאת למרות ששיעורם של בעלי 16 שנות לימוד ויותר דומה בקרב שתי הקבוצות ועומד על 40% לערך. ממצא מעניין נוסף הוא שיעור הנמוך של נשים נשואות בקרב המהגרות, העומד על 51% לעומת 60% ויותר בקרב הילידים, נשים וגברים, אך גם בקרב הגברים המהגרים. ממצא זה עומד בקנה אחד עם הידוע מהספרות על הרכבו של גל המהגרים מברית המועצות לשעבר, שכלל שיעור גבוה של נשים גרושות, אך לא של גברים גרושים הנוטים להינשא מחדש בתקופת זמן קצרה (הלמ"ס, 2006). זיקתם הנמוכה של מהגרי ברית המועצות לשעבר לדת מומחשת שוב בנתונים כאשר שיעור המהגרים שדווחו כי הם דתיים עומד על 5% בלבד בקרב הגברים וכ-8% בקרב הנשים, לעומת כ-30% בקרב ילידי ישראל היהודים. ממצא נוסף שתואם את הנמצא בספרות מלמד כי שיעור המועסקים בקרב המהגרים נמוך יחסית לשיעור המקביל בקרב הילידים, והוא נמוך יותר בקרב הנשים המהגרות (61%) מאשר הגברים המהגרים (67%).

לענייננו חשוב לבחון נתונים הקשורים לפריון. נתונים אלו מלמדים כי שיעור הילדים מתחת לגיל חמש במשך הבית נמוך באופן משמעותי בקרב המהגרים מאשר בקרב הילידים. אצל הנשים והגברים המהגרים שיעור זה הינו 14%-15% ואילו אצל מקביליהם היהודים - 27%. ממוצע הילדים שנולדו נמוך יותר אצל המהגרים, אם כי לא באופן משמעותי כמו ההבדל במספר הילדים האידיאלי במשפחה. בעוד הילידים שואפים לכמעט ארבעה ילדים כגודל משפחה אידיאלי, המהגרים שואפים לפחות משלושה ילדים בממוצע ($p < 0.05$). מעניין לראות

כי הנתונים בספרות הם דומים. בשנת 2005, מספר הילדים המתוכנן של זוגות יהודים בישראל הוא 3.74 בקרב בעלים ו-4.11 בקרב נשותיהם (DellaPergola, 2009).⁵ לעומתם, המהגרים בישראל מציגים מספר ילדים אידיאלי שהינו גבוה משמעותית מהרמות שנרשמו בארץ מוצאם. כך למשל, בקרב עובדי צווארון לבן וכחול בברית המועצות של שנת 1969, מספר הילדים האידיאלי היה 2.89 (Jones & Grupp, 1987), אך בשנת 1989 מספר זה ירד ל-2.61 בקרב גברים ול-2.56 בקרב נשותיהם (Volkov, 1994). בהתייחס למגדר, ניתן לראות כי בקרב הילידים, הגברים שואפים למספר גדול יותר של ילדים מאשר הנשים (3.97 לעומת 3.75, $p < 0.05$), אך אין הבדל בין הגברים והנשים בקבוצת המהגרים. לבסוף, הפער הממוצע בין מספר ילדים אידיאלי ומספר ילדים שנולדו גבוה באופן משמעותי בקרב ילידי ישראל ביחס למהגרים, וגבוה יותר בקרב הגברים מאשר בקרב הנשים ($p < 0.05$).

ההבדלים שנמצאו במספר הילדים שנולדו, במספר הילדים האידיאלי וכן בפער ביניהם בין ילידי ישראל היהודים ובין מהגרי ברית המועצות לשעבר, דורש בחינה מדוקדקת יותר של הנושא.

לוח 3 מציג בקרב שתי הקבוצות שיעורים של מספר ילדים אידיאלי הנמוך ממספר הילדים שנולדו, מספר ילדים אידיאלי השווה למספר הילדים שנולדו ומספר ילדים אידיאלי שגבוה ממספר הילדים שנולדו. ראשית, ניתן לראות כי ללא הבחנה בין מהגרים וילידים, שיעור גבוה, מעל 75% מהנבדקים, מציגים מספר ילדים אידיאלי שגבוה ממספר הילדים שנולדו. אין ספק שניתן לייחס נתון זה, אם כי בחלקו, לכך שחלק מהנבדקים לא סיימו את תקופת הפריון שלהם. ועדיין, בחינה נוספת של הנתונים בקרב נבדקים מבוגרים (לא מוצג), מגלה תמונה דומה. שנית, שיעור גבוה יותר של מהגרים מאשר ילדים שואפים למספר ילדים גבוה ממספר הילדים שנולדו להם בפועל (כ-80% לעומת 77% בהתאמה). שיעור השואפים למספר ילדים נמוך ממספר הילדים שנולדו (3% לעומת 5%) נמוך יותר בקרב מהגרים מאשר הילידים וכך גם שיעור מספר ילדים אידיאלי השווה למספר הילדים שנולדו (17% לעומת כ-19%).

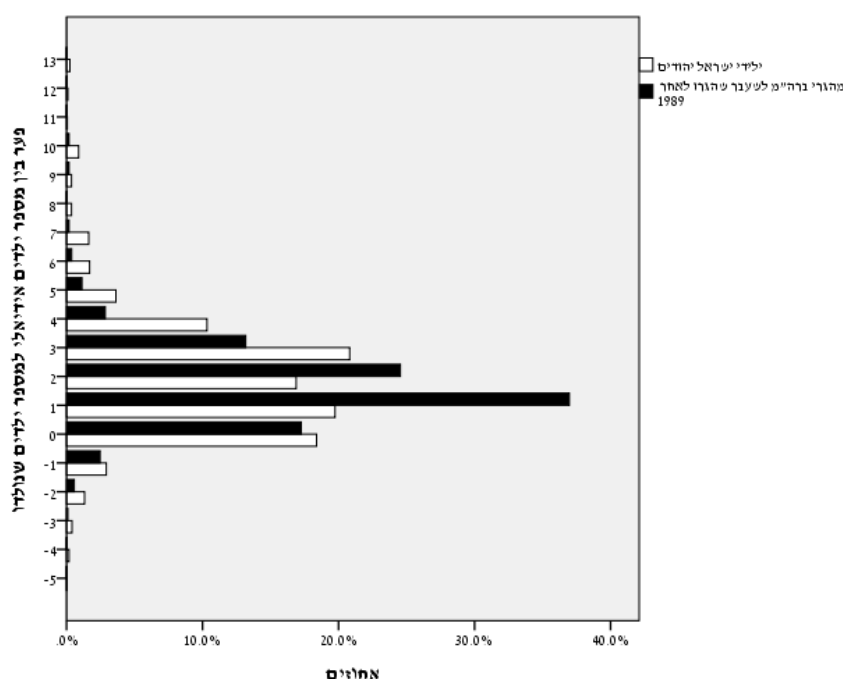
כאשר בוחנים לעומק את הרכב הפער בין מספר הילדים האידיאלי ומספר הילדים שנולדו בקרב ילידי ישראל היהודים ומהגרי ברית המועצות לשעבר, מתגלה תמונה מעניינת. בכל הנוגע למספר ילדים אידיאלי הגבוה ממספר ילדים שנולדו, ניתן לראות כי שיעור הילידים השואפים לילד אחד יותר ממספר הילדים שנולדו להם, אך גם השואפים לשני ילדים יותר, שלושה ילדים יותר וארבעה ילדים ויותר עומד פחות או יותר על 20% מכלל הילידים. מרבית המהגרים, לעומת זאת, שואפים לילד אחד יותר ממספר הילדים שנולדו (37%) ומעט פחות לשני ילדים יותר (כ-25%). בכל הנוגע למספר ילדים אידיאלי הנמוך ממספר הילדים שנולדו, עולה כי הילידים מולידים יותר ילדים ממה שהם שואפים, כאשר הפער בולט בעיקר בפער הנמוך בשני ילדים ויותר. שיעור הילידים המולידים שני ילדים יותר ממה שהם שואפים הוא 1.3% מכלל הילידים לעומת 0.6% מכלל המהגרים, והשיעור שמולידים שלושה ילדים יותר הוא 0.4% ו-0.1% בהתאמה.

לוח 3: שיעור ילידי ישראל היהודים ומהגרי ברית המועצות לשעבר (אחרי 1989), לפי הפער בין מספר ילדים אידיאלי ובין ילדים שנולדו בקרב גברים ונשים בגילאי 20 ומעלה

מספר ילדים אידיאלי נמוך ממספר ילדים שנולדו מתוכם:	ילידי ישראל יהודים (%)	מהגרי ברה"מ לשעבר (%)
נמוך בילד אחד	4.8	3.2
נמוך ב-2 ילדים	2.9	2.5
נמוך ב-3 ילדים	1.3	0.6
נמוך ב-4 ילדים ויותר	0.4	0.1
	0.2	0
מספר ילדים אידיאלי שווה למספר ילדים שנולדו	18.5	17.2
מספר ילדים אידיאלי גבוה ממספר ילדים שנולדו מתוכם:	76.7	79.6
גבוה בילד אחד	19.7	37.0
גבוה ב-2 ילדים	16.9	24.5
גבוה ב-3 ילדים	20.8	13.2
גבוה ב-4 ילדים ויותר	19.3	4.9
מספר מקרים	3253	1056

לסיכום, אפשר לטעון כי הנתונים המוצגים מתיישבים עם טענות המחקר. המהגרים מברית המועצות לשעבר מולידים פחות ילדים והם שואפים לפחות ילדים. כתוצאה מכך, הפער בין מספר ילדים אידיאלי ומספר הלידות נמוך מהפער המקביל בקרב האוכלוסייה המקומית בישראל. תרשים מספר 1 מתאר את הפער בפריון באופן ברור. מרבית המהגרים שואפים לילד אחד או שני ילדים יותר ממספר הילדים שנולדו להם, ואילו אצל הילידים החלוקה יותר מתונה בין שאיפה לילד או שני ילדים יותר ובין שלושה ואפילו ארבעה ילדים יותר ממספר הילדים שנולדו.

תרשים 1: הפער בין מספר ילדים אידיאלי ומספר ילדים שנולדו בקרב ילידי ישראל היהודים ומהגרי ברית המועצות לשעבר (אחרי 1989), נשים וגברים בגילאי 20 ומעלה

השפעת מגדר, תעסוקה והשכלה על הפער בין מספר ילדים אידיאלי והילדים שנולדו

לוח 4 מציג תוצאות של רגרסיות רב-משתניות המנבאות את הפער בין מספר ילדים אידיאלי ומספר ילדים שנולדו לילידי ישראל היהודים לעומת מהגרי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל לאחר 1989. המודל הראשון בוחן את השפעתם של מאפייני הון אנושי (גיל, מספר שנות לימוד ותואר אקדמי), מאפיינים דמוגרפיים (מגדר, סטטוס משפחתי ודת) ומאפייני ילודה (הימצאות ילדים מתחת לגיל חמש במשק הבית). המודל השני בוחן את השפעתם של אותם גורמים ומוסיף אינטראקציות בין מגדר ועבודה ובין מגדר ותואר אקדמי.

התוצאות במודל הראשון עולות בקנה אחד עם השערות המחקר. כצפוי, נמצא הבדל משמעותי בין גברים ונשים כאשר בקרב ילידי ישראל והמהגרים כאחד, גברים מציגים פער גדול יותר בין מספר ילדים אידיאלי ומספר לידות מאשר נשים (מהגרים $b=-.293$, ילידים $b=-.339$). בקרב שתי הקבוצות קיים גם פער משמעותי בין הקוהורטות הצעירות (20-29, ו-30-39) ובין בני 40 ומעלה, והפער גדול יותר, כצפוי, בקרב הקוהורטה הצעירה ביותר (20-29). בכל הנוגע למצב משפחתי, מהגרים וילידי נשואים שואפים ליותר ילדים ממספר הילדים שיש להם, לכן הפער שלהם בפריון גבוה מהפער המקביל בקרב אלו שאינם נשואים (מהגרים $b=.732$, ילידים $b=.529$). כך גם לגבי משתנה הדת. אלו שדווחו כי הם דתיים מציגים פער יותר גבוה בפריון מאלו שדווחו כי אינם דתיים (מהגרים $b=.682$, ילידים $b=1.106$), והפער בולט בעיקר בקרב ילידי ישראל היהודים, כנראה בשל נטייתם להשתייך לקבוצות דתיות וחרדיות בעלות שאיפות פריון גבוהות.⁶ שאיפות פריון גבוהות ביחס לילודה נמצאו גם בקרב מהגרים וילידי שאין להם ילדים צעירים במשק הבית, אם בשל העדר התנסות בגידול ילדים או בשל שחרור מנטל הטיפול בהם (מהגרים $b=-.692$, ילידים $b=-.300$).

כזכור, המחקר הנוכחי טוען כי יימצאו הבדלים בפער בין פריון רצוי ומצוי בין גברים עובדים ונשים עובדות ובין גברים משכילים ונשים משכילות, אך בשל קשיי הסתגלות הכרוכים בהגירה לישראל, לא יימצא הבדל שכזה בקרב נשים וגברים מהגרים. כאשר נבחנת השפעתו הישירה של משתנה התעסוקה במודל הראשון, עולה כי אכן קיים הבדל משמעותי בין מהגרים וילידי ישראל היהודים, עובדים מציגים פער נמוך יותר בפריון מאשר אלו שאינם עובדים ($b=-.180$), ובקרב מהגרים אין הבדל בפער של שתי הקבוצות. בבחינת משתני ההשכלה, לעומת זאת, עולים שני ממצאים מפתיעים. בעוד הפער בפריון בקרב ילידים גבוה כצפוי אצל מי שאינו מחזיק בתואר אקדמי (אם כי לא מובהק), בקרב המהגרים הפער גבוה יותר דווקא בקרב האקדמאים. זאת ועוד, בניגוד למשוער, ככל שהמהגרים והילידיים הם בעלי מספר רב יותר של שנות לימוד, כך הפער בפריון גדול יותר (מהגרים $b=.105$, ילידים $b=.206$).

על מנת להסביר ממצאים אלו, כדאי ראשית לבחון את המודל השני הכולל אינטראקציות של מגדר עם תעסוקה ותואר אקדמי. המודל מלמד כי אין הבדל משמעותי בין שני המודלים בהשפעותיהם של המשתנים הבלתי תלויים על הפער בין פריון רצוי ומצוי. ההבדל היחידי שמתגלה נוגע לתואר אקדמי. במעבר למודל הכולל אינטראקציה בין תואר אקדמי ומגדר, השפעתו העיקרית של משתנה התואר הופכת למובהקת בקרב הילידיים ואינה קיימת יותר בקרב המהגרים. כלומר, בהתאם להשערות נמצא כי למרות שהאפקט המשולב בין השכלה ומגדר מממן את השפעת המגדר על הפער בפריון בקרב הילידיים, עדיין נשים משכילות ($-.535 = -.219 + (-.601)$) בעלות פער נמוך בין מספר ילדים נשאל לבין מספר

ילדים שילדו מאשר גברים משכילים $(-.219)^7$. באופן דומה, בקרב הילדים, נשים עובדות מציגות פער נמוך יותר בפרייון $(-.634) = -.273 + (-.306) + (-.601)$ מאשר גברים עובדים $(-.306)$. בקרב מהגרים, לעומת זאת, אין למגדר השפעה על תואר אקדמי וגם לא על תעסוקה. כלומר, אין הבדל בין גברים ונשים משכילים ובין גברים ונשים עובדים בפער בפרייון.

עדיין, גם במודל השני, הממצא היחידי שאינו תואם את הספרות ואת השערות המחקר נוגע למספר שנות לימוד. בשני המודלים ובקרב שתי הקבוצות, ככל שהנבדק הוא בעל מספר רב יותר של שנות לימוד, כך גדל אצלו הפער בפרייון. התייחסות להשכלה כמשתנה רציף מלמדת כי ככל שההשכלה עולה, ואינה מתבטאת בהכרח בתואר אקדמי, שאיפות הפרייון גבוהות ביחס למספר הילדים שנולדו. ההסבר לכך יכול להיות מצוי בהימצאות במסגרת לימודית או בשאיפות לקריירה בשוק העבודה, המובילות בתורן לדחיית הלידה ולצמצום הילודה. התואר האקדמי כשלעצמו, שלא כמו מספר שנות לימוד, מהווה אינדיקציה לסיכויי שוק גבוהים ולשאיפות קריירה המותאמות לשאיפות פרייון ולפרייון בפועל. לכן אצל אקדמאים הפער הוא, כאמור, קטן יחסית, אם כי, רק בקרב הילדים.

לוח 4: רגרסיה ליניארית לניבוי הפער בין מספר ילדים אידיאלי ומספר ילדים שנולדו: ילידי ישראל יהודים ומהגרי ברה"מ לשעבר (אחרי 1989), נשים וגברים בגילאי 20 ומעלה

משתנים	ילידי ישראל יהודים (N=3253)		מהגרי ברית המועצות לשעבר (N=1056)	
	מודל 1	מודל 2	מודל 1	מודל 2
אישה	-.339* (.057)	-.601* (.115)	-.293* (.079)	-.431* (.143)
קוהורט 20-29	2.433* (.080)	2.411* (.081)	1.740* (.113)	1.727* (.114)
קוהורט 30-39	1.145* (.082)	1.137* (.082)	.782* (.124)	.767* (.124)
ילדים מתחת לגיל חמש במשק הבית	-.300* (.082)	-.292* (.082)	-.692* (.131)	-.682* (.131)
תואר אקדמי	-.065 (.078)	-.219* (.105)	.219* (.102)	.152 (.144)
מספר שנות לימוד	.206* (.038)	.204* (.038)	.105* (.047)	.105* (.047)
נשוי	.732* (.075)	.727* (.075)	.529* (.087)	.534* (.087)
עובד	-.180* (.068)	-.306* (.099)	-.064 (.086)	-.159 (.127)
דתי	1.106* (.064)	1.096* (.065)	.682* (.160)	.678* (.160)
אישה*עובד		.273* (.134)		.160 (.162)
אישה*תואר אקדמי		.285* (.128)		.099 (.161)
קבוע	-.956* (.218)	-.794* (.228)	-.125 (.265)	-.046 (.265)
F	253.234*	208.584*	52.299*	42.880*
שונות מוסברת (R^2)	0.414	0.415	0.369	0.370

דיון ומסקנות

שיעורי פריון ממוצעים במדינות מתועשות תמיד היו נמוכים מגודל משפחה אידיאלי. הצורך לשלב עבודה עם משפחה, שאיפות קריירה, בעיות בריאות וטיפול בבית מביאים לכך שלעיתים רחוקות אוכלוסיות מממשות את שאיפות הפריון שלהן (לדיון נרחב ראו Philipov, 2009).

במחקר הנוכחי נבחן הפער הזה בין פריון נשאף לפריון בפועל בהקשר ייחודי של הגירת מהגרים מברית המועצות לשעבר לישראל. מהגרים אלו, שלא כמו מהגרים טיפוסיים שנחקרו בעבר, מתאפיינים בשיעורי פריון נמוכים יחסית לשיעורי הפריון בקרב האוכלוסייה הקולטת. ההתמקדות בפריון נשאף אפשרה בחינה של נורמות לגבי פריון, והמימוש של נורמות אלו בקרב אוכלוסיית מהגרים הנתקלת בקשיי הסתגלות בארץ היעד.

ממצאי המחקר מלמדים כי אכן בקרב מהגרים מברית המועצות לשעבר יש שיעורי פריון נמוכים מאלו של ילידי ישראל היהודים. בנוסף, שיעור גבוה יותר מהם שואפים ליותר ילדים ממה שיש להם, אך רובם שואפים לילד אחד או שני ילדים יותר, בעוד בקרב ילידי ישראל היהודים השאיפה הדומיננטית היא גם לשלושה ילדים יותר, או ארבעה ומעלה. המחקר הנוכחי ביקש עוד לבחון את השפעתם של גורמים שונים על הפער בין פריון רצוי ופריון מצוי, ובעיקר ביקש להתמקד בהשפעה המשולבת של מגדר עם תעסוקה והשכלה.

הספרות מלמדת כי נשים בישראל ובעולם המערבי כולו הן בעלות מעמד נמוך בשוק העבודה מזה של גברים. בשל האחריות שלהן לטיפול בבית ומשפחה, עליהן לתמך בין השניים, וחלקן נאלצות לוותר על שאיפותיהן התעסוקתיות או שאיפות הפריון שלהן. נשים, במיוחד אלה שהן בעלות כוח שוק, דוחות את הלידות ומצמצמות את הפריון שלהן על מנת להימנע מפגיעה בסיכוייהן לתעסוקה ולשכר משתלמים ולקידום בשוק העבודה (Bielby, 1992; Lehrer & Nerlove, 1986; Rosenfeld, 1992; Rosenfeld & Spennner, 1992). הממצאים אכן מלמדים כי נשים עובדות ונשים בעלות תואר אקדמי מציגות פער נמוך בפריון והן מתאימות את שאיפות הפריון לילודה שלהן, יותר מאשר גברים עובדים ומשכילים בהתאמה.

טענתנו המרכזית של המחקר הנוכחי היא שבקרב מהגרים, לא צפויים להתקיים הבדלים דומים בין גברים ונשים בפער בפריון. ממצאים קודמים מלמדים כי מהגרים, ובעיקר מהגרות, מתקשים להסתגל לחברה החדשה מבחינה כלכלית ותרבותית ולמצוא תעסוקה ההולמת את כישוריהם (Borjas, 1990; Haberfeld, Semyonov & Cohen, 2000; Stier & Tienda, 1992). ולמרות זאת, מחקרים שבחנו את השתלבותם של מהגרים מברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל לאחר 1989 מלמדים, כי בישראל, גברים, כמו גם נשים, המחזיקים בתואר אקדמי, מנהלים סמי-פרופסיונליים, וגברים במקצועות פקידותיים ומכירות התקשו למצוא תעסוקה הולמת בישראל ונאלצו לעתים להסתפק בעבודה נמוכת שכר ומעמד (Stier & Levanon, 2003). אם נוסיף לכך את הסתגלותם התרבותית האיטית לחברה הישראלית, ושימור המורשת הרוסית, לא פלא כי לא נמצא הבדל בפערי הפריון הנשאף והמצוי בין מהגרים שעובדים ומהגרים אקדמאים ובין מקבילותיהם המהגרות. המגדר, במקרה זה, לא היה גורם מכריע בהשפעתן של תעסוקה והשכלה על שאיפות והתנהגות לגבי פריון.

בהמשך למחקרים קודמים העוסקים במהגרים מברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל לאחר 1989 (ראו למשל Okun & Kagya, 2012), הטענה היא שהעדר הבדלי מגדר בהשפעתם של תעסוקה ותואר אקדמי, נובע מאי-ודאות או קשיים כלכליים וניעות כלפי מטה

בסולם התעסוקתי שנחוו במהלך תקופת המעבר של מהגרים בעלי שאיפות גבוהות למוביליות חברתית בארץ היעד. מהגרים אלו, ללא תלות במגדר, הגבילו או דחו את הפיריון ואת שאיפות הפיריון שלהם כדרך להשקיע משאבים בשוק העבודה לקראת מוביליות חברתית וכלכלית בישראל. השאיפות הכלכליות מחד, וקשיים כלכליים וחברתיים מאידך, יצרו מצב פרדוקסלי שבו תעסוקה והשכלה אינם מגבילים את הפיריון רק של נשים מהגרות, אלא גם של גברים מהגרים. כלומר, החיסרון הכפול של נשים מהגרות בשוק העבודה המקומי, הופך גם לחסרונם של הגברים כאשר מדובר על ילודה ופיריון נשאי. גברים מהגרים שהם בעלי כוח שוק, נאלצים, בדומה לנשים, להתמודד עם שיקולים של עלות ותועלת בהבאת ילדים. צמצום הילודה משקף גם אצלם את ההשפעות המצטברות של הזמן המוקדש לפעילויות "המתחרות" עם לידת ילדים, כמו חיפוש עבודה, מעבר לעבודה מתאימה וביסוס אישי אצל מעסיק מסוים.

מרבית ממחקרי ההגירה פירשו ירידה בפיריון של מהגרים במונחים של תאוריית האסימילציה. על-פי תיאוריה זו, מהגרים מביאים עימם לארץ היעד נורמות, עמדות וציפיות ייחודיות לגבי פיריון, והן מתאפיינות בדרך כלל ברמות פיריון גבוהות ביחס לאלו של האוכלוסייה הילידה. הציפייה היא שבמהלך הזמן בארץ היעד, המהגרים יאמצו את הערכים של ילידי המקום והפיריון שלהם ירד בהתאמה (Alba & Nee, 2005; Hirschman, 1983). במקרה של מהגרי ברית המועצות לשעבר לישראל לא נמצאו תימוכין לתאוריית האסימילציה. מהגרים אלו לא הגדילו את רמות הפיריון שלהם ולא שאפו לפיריון גבוה בהתאמה לפיריון של ילידי ישראל היהודים. למעשה, הנתונים מתיישבים עם תאוריית האדפטציה, לפיה מהגרים הפוגשים מדיניות חברתית ואפשרויות תעסוקתיות השונות מאלה הנהוגות בארץ מולדתם, שוקלים את התועלת והעלות של הולדת ילדים. לכן כאשר מהגרי ברית המועצות לשעבר התמודדו מול קשיים כלכליים ואי וודאות בשוק העבודה הישראלי, הם נטו לדחות את הלידות או לוותר עליהן, ולהגביל את שאיפות הפיריון שלהם (Okun & Kagya, 2012; Lindstrom & Saucedo, 2002).

לממצאים אלו יש השלכות חשובות. ראשית, ידוע כי לאורך זמן מהגרים משפרים את היכולת השפתית שלהם, צוברים ניסיון בשוק העבודה וקושרים קשרים חברתיים, וכתוצאה מכך רבים מהם מצליחים להשתלב בעבודות ההולמות את כישוריהם ולטפס מעלה בסולם החברתי (Rajman & Tienda, 1999). עם זאת, בכל הנוגע למהגרי ברית המועצות בישראל, ידוע כי מאפייניהם הייחודיים - גל גדול של מהגרים משכילים בעלי מקצועות פרופסיונליים - הקשו על שילובם בשוק העבודה הישראלי גם לאחר מספר שנים בארץ (Stier & Levanon, 2003). הפיריון שלהם נותר נמוך ביחס לילידי ישראל, ולא עלה באופן משמעותי לאורך השנים (Okun & Kagya, 2012). מכאן שתמיכת הממשלה בהכשרות מקצועיות ובקורסי שפה למהגרים, אמנם הצליחה לשפר את מצבם בשוק העבודה הישראלי, אך נראה שלא היטיבה עם מצבם הכלכלי כך שגם לאחר כ-20 שנים בארץ הם לא שינו את שאיפות הפיריון שלהם ואת פיריונם לאותן רמות של הילידים בישראל. זאת ועוד, שוק העבודה הישראלי נתפס אצל המהגרים כ"עיוור" מן ההיבט המגדרי: השכלתם ועבודתם של גברים מהגרים וגם של נשים מהגרות לא השפיעו באופן שונה על הפער הנצפה בין הפיריון הנשאי והפיריון המצוי שלהם. לגברים מהגרים, מבחינה זו, אין יתרון על נשים מהגרות, ושני המינים למעשה נמצאים בעמדה נחותה בשוק העבודה הישראלי. מכאן שיש להטיל ספק בחזקה של תאוריית האסימילציה, המוצגת לעתים קרובות כהסבר לפיריון בקרב מהגרים, ולבחון את המצב הכלכלי בארץ היעד, ושאילות סוציו-

אקונומיות כגורמים היכולים לעכב את השתלבותם של מהגרים ולהגביל את השאיפות שלהם בתחום המשפחה (ראו עוד על ההשפעה הכלכלית על פריון: Kohler, 2005; Adsera, 2004; Billari & Ortega, 2002; Schmitt, 2012).

בתחום המדיניות יש לבצע מחקר המשך שיבחן את התועלת הטמונה בהטבות הניתנות למהגרים בישראל, ואת התאמתן לצורכי השוק. כך למשל, ממחקר שבחן תפיסות של מהגרים (מנדל-גירין, 2007) עולה כי מהגרי ברית המועצות לשעבר מרגישים כי מצבם בשוק התעסוקה גרוע יותר מזה של מהגרים מאירופה ומארצות הברית, שכן הם אינם דוברים שפות זרות והם נטולי בסיס כלכלי יציב שיכול לאפשר להם חיפוש עבודה טובה או לימודים. לפיכך הם זקוקים לסיוע מוגבר מן המדינה במגוון תחומי החיים, כשלטענתם, המדינה לא תומכת בהם במידה דומה לתמיכה הניתנת לקבוצות אחרות של מהגרים כמו העולים מאתיופיה. מחקר עתידי צריך לבחון גם את התייחסותן של קבוצות מהגרים אחרות לפריון. שאלה זו חשובה שכן ממצאים מלמדים כי בישראל ישנן קבוצות הטרוגניות של מהגרים שהשתלבותם בישראל אינה אחידה. כך למשל, לפי מדד רופין הראשון והשני (סמיונוב ואחרים, 2007א, 2007ב) קבוצות המהגרים שהגיעו לישראל לאחר 1989 נבדלות זו מזו במגמות ההשתלבות שלהן בחברה הישראלית. מהגרי המערב מהווים קבוצה מובחנת וייחודית של מהגרים המגיעים מבחירה והם בעלי הון אנושי גבוה, הם משתלבים היטב בחברה הישראלית מבחינה כלכלית-תעסוקתית, מבחינת רמת חיים והם שבעי רצון ממצבם. מהגרי חבר העמים לשעבר מהרפובליקות האירופאיות, שבואם לווה לרוב בתחושה של חוסר ברירה אך הם בעלי הון אנושי גבוה, משתלבים היטב אך לא באותה מידה כמו מהגרים מארצות המערב, אחרים נמצאים מהגרי חבר העמים לשעבר מהרפובליקות האסייתיות, ולבסוף, המהגרים מאתיופיה המתקשים להשתלב בחברה הישראלית. בחינת התמודדותם של קבוצות מהגרים אלה בשוק העבודה הישראלי ובחינת שאיפות הפריון שלהם עשויות לשפוך אור נוסף על תפקידה של המדינה בהצבת הבסיס לתנאים חברתיים וכלכליים שיקלו על המעבר לארץ החדשה.

הערות

1 הנתונים של שיעורי פריון כוללים (TFR) נכונים לשנים 2005-2010, הנתונים של מספר ילדים אידיאלי נכונים לשנת 2007 עבור ארצות הברית ולשנים 2005-2006 עבור ישראל.

2 משתנה שנת הגירה מחולק לקטגוריות, כאשר הקטגוריה הראשונה הנוגעת למחקר הנוכחי כוללת את אלו שהיגרו בין השנים 1980-1989. בשנים אלה היגרו בסך הכך 28 מהגרים המהווים 2.7% מהמגדם של כלל המהגרים מברית המועצות לשעבר שהיגרו לאחר 1980. לפיכך מדובר בעיקר בהגירה שלאחר 1989.

3 הסיבה לכך היא שבקובץ המקורי מי שדיווח במשתנה מספר ילדים שנולדו על יותר משבעה ילדים קודד כ-7 (מי שדיווח על פחות מ-7 ילדים הוזן עבורו המספר כפי שדווח), דבר שיכול להביא להערכה חסרה של מספר הילדים. לפיכך, על מנת לאזן את הערכת החסר הוזנו הערכים הנמוכים יותר לקטגוריות המציינות מספר ילדים אידיאלי של מעל שבעה ילדים. בשני המשתנים, מדובר על פחות מ-2% מהמקרים.

4 המשתנה דתיות נבנה על בסיס שני משתנים בסקר החברתי: האחד מעיד על הגדרה עצמית של דתיות עבור יהודים והשני עבור לא יהודים. מי שהגדיר עצמו כמאוד דתי (עבור לא יהודים) או חרדי (עבור יהודים) ומי שהגדיר עצמו דתי (יהודים ולא יהודים) הוגדר כדתי (1), כל השאר הוגדרו כלא דתי (0).

5 בחינה של מספר ילדים אידיאלי בקרב מי שהוגדר במחקר כלא דתי מגלה כי השיעורים דומים לאלו שנמצאו בספרות. בקרב נשים ותיקות לא דתיות מספר הילדים האידיאלי הוא 3.29 ובקרב גברים ותיקים לא דתיים 3.31. בספרות מספר הילדים המתוכנן לזוגות יהודים חילונים הוא 3 ילדים לערך (DellaPergola, 2009: 137).

⁶ בחינה נפרדת של משוואת הרגרסיה עבור קבוצת היהודים שדומה יותר למהגרים - יהודים וותיקים שאינם דתיים - לא העלתה תוצאות שונות באופן משמעותי מאלו המוצגות עבור ילידי ישראל היהודים. מכאן שהשליטה על משתנה הדתיות היא מספקת, ומעידה על הבדלים שבין הילידים בישראל ומהגרי ברית המועצות לשעבר.

⁷ מאחר ומרבית המדגם כולל אנשים השואפים ליותר ילדים מאשר מספר הילדים שנולדו להם, הסימן השלילי של הפער בפריור בקרב נשים משכילות וכן בקרב גברים משכילים מציין שאיפות פריור גבוהות יותר ביחס לילודה בקרב הקבוצה שאליה הם מושווים (גברים לא משכילים). גודל הפער בפריור מציין את ההבדל בפער בין הקבוצות, כאשר ככל שהוא גדול יותר כך ההבדל בפער גדול יותר. כלומר, המרחק בפער בפריור בין נשים משכילות וקבוצת ההתייחסות שלהן גדול יותר (535-). ואומר כי הנשים יותר קרובות למימוש שאיפותיהן מאשר גברים משכילים, אצלם הפער מול קבוצת ההתייחסות נמוך יותר (219-). כך גם לגבי ההשוואה בין נשים עובדות וגברים עובדים.

רשימת מקורות

אליאס, נ', בר אילן-ירושלמי, מ' וסופר, ש' (2000). *היחסים בין עולי חבר המדינות לבין הישראלים הוותיקים והתפיסות ההדדיות שלהם*. ירושלים: מרכז מחקר ומידע של הכנסת.
<http://www.knesset.gov.il/mmm/heb/index.asp>

גביון, ר' (2010). *שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה, אידיאולוגיה והצדקה*. ירושלים: מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית.
<http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/shvut%20final.pdf>

דלה-פרגולה, ס' (2012). *הרהורים על הגירה בישראל: היבטים השוואתיים*. *הגירה*, 1, 5-31.

הורוביץ ת' (1996). *בין שיזור להתבדלות: דפוסי קליטתם של יוצא ברית המועצות לשעבר בישראל בחמש השנים הראשונות לעלייתם*. *ביטחון סוציאלי*, 4, 95-107.

הלמ"ס (2006). *אוכלוסיית ברית המועצות לשעבר. מגמות דמוגרפיות, 1990-2001*. ירושלים: פרסום מספר 1271.
הלמ"ס (2011). *סטטיסטיקל 132- גברים ונשים 1990-2011*. ירושלים.

ליסציה, ס' ופרס, י' (2000). *עולי חבר העמים – גיבוש זהות ותהליכי האינטגרציה. סוציולוגיה ישראלית*, ג(1), 7-30.

לשם, א' וליסק, מ' (2000). *התגבשות הקהילה הרוסית בישראל. יהודי ברית המועצות במעבר*, 19(4), 47-66.

מנדל-גירין, א' (2007). *מהי "קליטה מוצלחת" - עמדות ותפיסות: עולים, תושבים חוזרים, ישראלים, ותיקים ועובדי המשרד לקליטת עלייה*. בתוך: ר' גינדין וי' רוזנבאום-תמרי (עורכות), *קליטת העלייה בישראל*. ירושלים: המשרד לקליטת עלייה, אגף המחקר ומכון פורי.

סיקרון, מ' (1998). *דמוגרפיה של גל ההגירה*. בתוך: מ' סיקרון וא' לשם (עורכים), *דיוקנה של עלייה – תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר 1990-1995*. ירושלים: מאגנס.

סמיונוב, מ', הברפלד, י', רייכמן, ר', אמית, ק', דולב, ר', זלצר-זובידה א', צ'אצ'אשווילי-בולוטין ס' והיילבורן, ס' (2007א). *מדד רופין- הממד השנתי להשתלבותם של עולים בישראל- דוח 1*.

<http://www.ruppin.ac.il/download/files/madad%20ruppin%20april%2025%202007.pdf>

סמיונוב, מ', הברפלד, י', רייכמן, ר', אמית, ק', דולב, ר', צ'אצ'אשווילי-בולוטין, ס' והיילבורן, ס' (2007ב). *מדד רופין- הממד השנתי להשתלבותם של עולים בישראל- דוח 2*.

<http://www.ruppin.ac.il/download/files/דוח%20מדד%20רופין%20-%20סופי%20-%202007.pdf>

פוגל-ביזאוי, ס' (2003). *משפחתיות בישראל - שינוי והמשכיות*. בתוך: צ' מלר (עורכת), *האישה בישראל ובחברה היהודית לזרמיה ולדורותיה* (עמ' 266-287). תל-אביב: עירית תל-אביב-יפו, מינהל החינוך ומועצת נשים.

צמח, מ' וויזל, ר' (1999). *הסתגלות עולי חבר העמים (1998-1990) בישראל*. מחקר מעקב מס 7. מכון מחקר דחף.

רייכמן, ר' (2009). *הגירה לישראל: מיפוי מגמות ומחקרים אמפיריים 1990-2006*. *סוציולוגיה ישראלית*, י(2), 339-379.

שטייר, ח' (2005). קשרי הגומלין בין עבודה בשכר לעבודה במשפחה. סוציולוגיה ישראלית, ז(1), 143-160.

- Adsera, A. (2004). Changing fertility rates in developed countries: The impact of labor market institutions. *Journal of Population Economics*, 17, 17-43.
- Adsera, A. (2005). Where are the babies? Labor market conditions and fertility in Europe. IZA Discussion Paper Series, 1576.
- Alba, R.D., & Nee, V. (2005). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Andersson, G. (2004). Childbearing after migration: Fertility patterns of foreign-born women in Sweden. *International Migration Review*, 38(2), 747-775.
- Bankole, A., & Singh, S. (1998). Couples' fertility and contraceptive decision-making in developing countries: Hearing the man's voice. *International Family Planning Perspectives*, 24(1), 15-24.
- Ben-Rafael E., Olshtain E., & Geijst I. (1998). Identity and language – The social insertion of Soviet Jews in Israel. In: E. Leshem & J. Shuval (Eds.), *Immigration to Israel*. New Brunswick and London: Transaction.
- Ben Rafael, E., & Peres, Y. (2005). *Is Israel one? Religion, nationalism and multiculturalism confounded*. Leiden: Brill.
- Bernhardt, E.M. (1993). Fertility and employment. *European Sociological Review*, 9(1), 25-42.
- Berrington, A. (2004). Perpetual postponers? Women's, men's and couple's fertility intentions and subsequent fertility behaviour. *Population Trends*, 117, 9-19.
- Bielby, D. (1992). Commitment to work and family. *Annual Review of Sociology*, 18, 281-302.
- Bongaarts, J. (2001). Fertility and reproductive preferences in post-transitional societies. In: R.A. Bulatao & J.B. Casterline (Eds.), *Global fertility transition* (pp. 260-281). New York: Population Council.
- Bongaarts, J. (2002). The end of the fertility transition in the developed world. *Population and Development Review*, 28, 419-443.
- Borjas, G. (1990). *Friends or Strangers: The impact of immigrants on the US economy*. New York: Basic Books.
- Brewster, K.L., & Rindfuss, R.R. (2000). Fertility and Women's Employment in Industrial Nations. *Annual Review of Sociology*, 26, 271-276.
- Brodmann, S., Esping-Andersen, G. & Guell, M. (2007). When fertility is bargained. *European Sociological Review*, 23(5), 599-613.
- Budig, M.J., & England, P. (2001). The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review*, 66, 47-67.
- Caldwell, J.C., & Scindlmayr, T. (2003). Explanations of the fertility crises in modern societies: A search for commonalities. *Population Studies*, 57(3), 241-263.
- Carter, M. (2000). Fertility of Mexican immigrant women in the U.S: A closer look. *Social Science Quarterly*, 81(4), 1073-1086.
- Charles, M. (1992). Cross-national variation in occupational sex-segregation. *American Sociological Review*, 57, 483-502.
- Cohen, Y., Haberfeld, Y., & Kogan, I. (2011). Who went where? Jewish immigration from former Soviet Union to Israel, the USA and Germany. *Israel Affairs*, 17(1), 7-20.
- DellaPergola, S. (2009). Actual, intended, and appropriate family size among Jews in Israel. *Contemporary Jewry*, 29(2), 127-152.
- DellaPergola, S. (2011). Fertility prospects in Israel: Ever below replacement level? UN Population Division Expert Paper No. 2011/9. http://www.un.org/esa/population/publications/expertpapers/2011-9_DellaPergola_Expert-paper_FINAL_ALL-Pages.pdf

- De Santis, G., & Livi Bacci, M. (2001). *Reflections on the economics of the fertility decline in Europe*. Paper presented at the ESF/EURESCO Conference on The Second Demographic Transition in Europe, Bad Herrenhalb, Germany, June 23–28.
- DiPrete, T.A., Morgan, P.S., Engelhardt, H., & Pacalova, H. (2003). Do Cross-national differences in the costs of children generate cross-national differences in fertility rate? *Population Research and Policy Review*, 22(5-6), 439-477.
- Elias, N. (2008). *Coming home: Media and returning Diaspora in Israel and Germany*. Albany: State University of New York Press.
- Engelhardt, H., Kogel, T., & Prskawetz, A. (2004). Fertility and women's employment reconsidered: A macro-level time-series analysis for developed countries, 1960-2000. *Population Studies*, 58(1), 109-120.
- Engelhardt, H., & Prskawetz, A. (2004). On the changing correlation between fertility and female employment over space and time. *European Journal of Population*, 20, 35-62.
- Ermish, J.F. (2002). Economic models of women's employment and fertility. In: J.J. Siegers, J. de Jong-Gierveld, & E. van Imhoff (Eds.), *Female labour market behaviour and fertility. A rational choice approach* (pp. 179–190). Berlin: Springer.
- Friedlander, D. (2002). Fertility in Israel: Is the transition to replacement level in sight?. In United Nations Secretariat, Division of Economic and Social Affairs, Population Division, *Expert Group Meeting on Completing the Fertility Transition*. New York.
- Gallup (2007). *Gallup World poll*. <http://www.gallup.com/strategicconsulting/en-us/worldpoll.aspx>
- Goldstein, J., Lutz, W., & Testa, M.R. (2003). The emergence of sub-replacement family size ideas in Europe. *Population Research and Policy Review*, 22, 479-496.
- Gorodzeisky, A., & Semyonov, M. (2011). Two dimensions to economic incorporation: Soviet immigrants in the Israeli labor market. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(7), 1059-1077.
- Haberfeld, Y., Semyonov, M., & Cohen, Y. (2000). Ethnicity and labor market performance among recent immigrants from the Former Soviet Union to Israel. *European Sociological Review*, 16, 287-299.
- Hagewen, K.J., & Morgan, P.S. (2005). *Population and Development Review*, 31(3), 507-527.
- Heaton, T.B., Jacobson, C. K., & Holland, K. (1999). Persistence and change in decisions to remain childless. *Journal of Marriage and Family*, 61(2), 531–539.
- Heiland, F., Prskawetz, A., & Sanderson, W.C. (2008). Are individual's desired family sizes stable? Evidence from West German panel data. *European Journal of Population*, 24(2), 129-156.
- Hirschman, C. (1983). America's melting pot reconsidered. *Annual Review of Sociology*, 9, 397–423.
- Israeli Social Survey (2009). Central Bureau of Statistics. http://www.cbs.gov.il/webpub/pub/text_page.html?publ=6&CYear=2009&CMonth=1
- Jones, E., & Grupp, W.F. (1987). *Modernization, value change and fertility in the Soviet Union* (pp. 130-131). Cambridge, UK and New York: Cambridge University Press.
- Kohler, H.P., Billari, F.C., & Ortega, J.A. (2002). The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990's. *Population and Development Review*, 28(4), 641-680.
- Kraus, V. (2002). *The secondary breadwinner: Israeli women in the labor force*. Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Kreyenfeld, M. (2010). Uncertainties in female employment careers and the postponement of parenthood in Germany. *European Sociological Review*, 26(3), 351–366.
- Lehrer, E., & Nerlove, M. (1986). Female labor force behavior and fertility in the United States. *Annual Review of Sociology*, 12, 181-204.

- Liefbroer, A.C. (2009). Changes in family size intentions across young adulthood: A life-course perspective. *European Journal of Population*, 25, 363-386.
- Lindstrom, D.P., & Saucedo, S.G. (2002). The short and long-term effects of U.S. migration experience on Mexican women's fertility. *Social Forces*, 80(4), 1341-1368.
- Lissak, M., & Leshem E. (1995). The Russian intelligentsia in Israel: Between Ghettoization and integration. *Israel Affairs*, 2(2), 20-36.
- Livi Bacci, M. (2001). Comment: Desired family size and the future course of fertility. *Population and Development Review*, 27, 282-289.
- Lutz, W. (2007). Adaption versus mitigation policies on demographic change in Europe. *Vienna Yearbook for Population Research*, 19-26.
- Macunovich, D.J. (1996). A Review of recent developments in the economics of fertility. In: P. Menchik (Ed.), *Household and family economics*. (pp. 91-158). Dordrecht: Kluwer Academic.
- Monnier, A. (1987). Projets de fécondité et fécondité effective. Une enquête longitudinale: 1974, 1976, 1979. *Population*, 6, 819-842.
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/pop_0032-4663_1987_num_42_6_16986
- McDonald, P. (2000). Gender equity, social institutions and the future of Fertility. *Journal of Population Research*, 17, 1-16.
- Nahmias, P. (2004). Fertility behavior of recent immigrants in Israel: A comparative analysis of immigrants from Ethiopia and the Former Soviet Union. *Demographic Research*, 10(4), 84-119.
- Nambodiri, K.N. (1983). Sequential fertility decision making and the life course. In: R.A. Bulatao & R.D. Lee (Eds.), *Determinants of fertility in developing countries*, Vol. 2 (pp. 444-472). New York: Academic Press.
- Okun, B.S., & Kagya, S. (2012). Fertility change among Post-1989 immigrants to Israel from the Former Soviet Union. *International Migration Review*, 46(4), 792-827.
- Olenick, I. (1998). In Tanzania, ideal family size closely resembles actual number of children. *International Family Planning Perspectives*, 24(3), 147-149.
- Penn, R., & Lambert, P. (2002). *Population Trends*, 108, 49-58.
- Philipov, D. (2009). Fertility intentions and outcomes: The role of politics to close the gap. *European Journal of Population*, 25, 355-361.
- Quesnel-Vallee, A., & Morgan, P.S. (2003). Missing the target? Correspondence of fertility intentions and behavior in the U.S. *Population Research and Policy Review*, 22(5-6), 497-525.
- Raijman, R., & Semyonov, M. (1997). Gender, ethnicity and immigration: Double disadvantage and triple disadvantage among recent immigrant women in Israel labor market. *Gender and Society*, 11, 108-125.
- Raijman, R. & Tienda, M. (1999). Immigrants' socio-economic progress post-1965: Forging mobility or survival? In: C. Hirschman, P. Kasinitz & J. DeWit (Eds.), *The handbook of international migration*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ranjan, P. (1999). Fertility behavior under income uncertainty. *European Journal of Population*, 15(1), 25-43.
- Reskin, B.F., & Padavic, I. (1994). *Women and men at work*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Rosenfeld, R.A. (1992). Job mobility and career processes. *Annual Review of Sociology*, 18, 39-61
- Rosenfeld, R.A., & Spenner, K.I. (1992). Occupational sex segregation and women's early career job shifts. *Work & Occupations*, 19(4), 424-429.

- Santow, G., & Bracher, M. (2001). Deferment of the first birth and fluctuating fertility in Sweden. *European Journal of Population*, 17, 343-363.
- Schmitt, C. (2012). A Cross-National perspective on unemployment and first births. *European Journal of Population*, 28, 303-335.
- Schoen, R., Astone, N.M., Kim, Y.J., & Nathanson, C.A. (1999). *Journal of Marriage and Family* 61(3), 790-799.
- Shevtsova L. (1992). Post-Soviet emigration today and tomorrow. *International Migration Review*, 26(2), 241-257.
- Shuval, J.T. (1998). Migration to Israel – The mythology of 'Uniqueness'. *International Migration*, 36(1), 3-23.
- Smootha, S. (2008). The mass immigrations to Israel: A comparison of the failure of the Mizrahi immigrants of the 1950's with the success of the Russian immigrants of the 1990's. *The Journal of Israeli History*, 27(1), 1-27.
- Sobotka, T. (2008). The rising importance of migrant for childbearing in Europe. *Demographic Research*, 19(9), 225-248.
- Speder, Z., & Kapitany, B. (2009). How are time-dependent childbearing intentions realized? Realization, postponement, abandonment, bringing forward. *European Journal of Population*, 25, 503-523.
- Stier, H., & Levanon, V. (2003). Finding an adequate job: Employment and income of recent immigrants to Israel. *International Migration*, 41(2), 81-107.
- Stier, H., & Tienda, M. (1992). Family, work and women: The labor supply of Hispanic immigrant wives. *International Migration Review*, 26(4), 1291-1313.
- Stolzenberg R.M., & Waite L.J. (1977). Age and the relationships between young women's plans for childbearing and employment. *American Sociological Review*, 42(5), 769-83.
- Testa, M.R. (2012). Family sizes in Europe: Evidence from the 2011 Eurobarometer Survey. *European Demographic Research Papers*.
<http://iffd.org/wp-content/uploads/2012/05/documento-de-interes-maria-rita-testa.pdf>
- Symeonidou, H. (2000). Expected and actual family size in Greece: 1983-1997. *European Journal of Population*, 16(4), 335-352.
- Testa, M.R., & Grilli, L. (2006). The influence of childbearing regional contexts on ideal family size in Europe. *Population*, 61(1-2), 99-128.
- Tolts, M. (1997). Demographic trends among the Jews in the three Slavic Republics of the Former USSR: A comparative analysis. In: S. DellaPergola & J. Even (Eds.), *Papers in Jewish Demography 1993* (pp. 147-175). Jerusalem: Hebrew University.
- Tolts, M. (2009). Post-Soviet Aliyah and Jewish demographic transformation. Paper presented at the 15th World Congress of Jewish Studies, Jerusalem, 2-6 August, 2009.
<http://bjpa.org/Publications/downloadPublication.cfm?PublicationID=11924>.
- UNDP (2013). Human development report. http://hdr.undp.org/en/media/HDR2013_EN_Summary.pdf.
- UN population division. (2012). Department of Economic and social affairs. *Interactive data*.
<http://www.un.org/en/development/desa/population/>
- Unger, J.B., & Molina, G.B. (1997). Desired family size and son preference among Hispanic women of low socioeconomic status. *Family Planning Perspectives*, 29(6), 284-287.
- Volkov, A. (1994). Family and household changes in the USSR: A demographic approach. In: W. Lutz, S. Scherbov & A. Volkov (Eds.), *Demographic trends and patterns in the Soviet union before 1991*. London and New York: Routledge.

- Westoff, C.F. (1981). The validity of birth intentions: Evidence from U.S. longitudinal studies. In: G.E. Hendershot & P.J. Placek (Eds.), *Predicting fertility, demographic studies of birth expectations* (pp. 51-74). Lexington, MA: Lexington Books.
- Westoff, C.F., & Ryder, N.B. (1977). The predictive validity of reproductive intentions. *Demography*, 14, 431–453.